

ԿՐԻՄԻՆԱԼԻՍՏԻԿԱ/CRIMINALISTICS/КРИМИНАЛИСТИКА

<https://doi.org/10.59546/18290744-2024.4-6-79>

ՍՈՒՐԵՆ ԲԱԴԻՆՅԱՆ
ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ

SUREN BAGHINYAN
PhD student at YSU Chair of Criminal Procedure and Criminalistics

СУРЕН БАГИНЯН
Соискатель кафедры уголовного процесса и криминалистики ЕГУ

**ՓԱՍՏԱԹՂԹԵՐԻ ՔՆՆՉԱԿԱՆ ԶՆՆՈՒԹՅԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ՊԵՏԱԿԱՆ ԴԱՎԱՃԱՆՈՒԹՅԱՆ
ԳՈՐԾԵՐՈՎ ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹՆԵՐԻ ՔՆՆՈՒԹՅԱՆ ԸՆԹԱՑՔՈՒՄ**

**SPECIFICS OF INVESTIGATIVE EXAMINATION OF DOCUMENTS
DURING THE INVESTIGATION OF THE CASES OF HIGH TREASON**

**ОСОБЕННОСТИ СЛЕДСТВЕННОГО ОСМОТРА ДОКУМЕНТОВ
ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ УГОЛОВНЫХ ПРОИЗВОДСТВ
ПО ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИЗМЕНЕ**

Ներածություն

Պետական դավաճանության գործերով քրեական վարույթի ընթացքում իրականացվող քննչական գործողությունների շարքում առանցքային նշանակություն ունի փաստաթղթի քննչական զննությունը, ուստի պետական դավաճանության գործերով վարույթների քննության ընթացքում փաստաթղթի քննչական զննության անանձնահատկությունների ուսումնասիրությունը կրիմինալիստիկական տակտիկայի կարևորագույն հիմնախնդիրներից է ներկայում՝ հատկապես հաշվի առնելով ժամանակակից տեղետվական տեխնոլոգիաների զարգացման տեմպերն ու միտումները: Որպես ասվածի հիմնավորում՝ արժե նաև հիշատակել նոր քրեադատավարական օրենսդրությամբ որոշ քննչական գործողությունների թվային տարրատեսակների իրականացման հնարավորության ամրագրումը:

Փաստաթղթի քննչական զննության կարևորությունն այս տեսակ գործերի քննության համար պայմանավորված է նրանով, որ, որպես կանոն, պետական դավաճանության անմիջական օբյեկտ հանդիսացող տեղեկություններն ամրագրված են լինում փաստաթղթերում, այլ կերպ ասած՝ դրանք փոխանցվում են փաստաթղթի տեսքով: Նկատի ունենալով վերոգրյալը, ինչպես նաև հետազոտության ամբողջության ապահովման տեսանկյունից անհրաժեշտ է ան-

դրադառնալ փաստաթուղթ հասկացությանը, վերլուծել դրա ինչպես քրեադատավարական, այնպես էլ կրիմինալիստիկական ասպեկտները, դրա հիման վրա ներակայացնել քննարկող տեսակի հանցագործությունների քննության ընթացքում փաստաթղթերի քննչական զննության պայմաններն ու տակտիկական առանձնահատկությունները, որոնք, *inter alia*, պայմանավորված են նաև օրենսդրությամբ նախատեսված գաղտնի փաստաթղթաշրջանառության կարգավորումներով:

Հիմնական հետազոտություն

Հատկանշական է, որ պետական դատավաճանության կրիմինալիստիկական մեխանիզմի իրականացման թիրախում հիմնականում հայտնվում է գաղտնի փաստաթղթաշրջանառությունը: Նշված հանգամանքով էլ պայմանավորված՝ փաստաթղթի քննչական զննության քրեադատավարական և տակտիկական առանձնահատկությունների տեսանկյունից կարևորվում է ինչպես թղթային, այնպես էլ թվային և այլ կրիչների վրա ամրագրված տեղեկատվության ուսումնասիրումը՝ զննումը:

Բանասիրական իմաստով փաստաթուղթ հասկացությունը բնորոշվում է հետեվյալ կերպ. «Օրինական կազմված որևէ թուղթ, որը կարող է ծառայել իբրև ապացույց մեկի այս կամ այն իրավունքի կամ պարտականության կատարման դրույման: Անձի փաստաթուղթ-օրինական հիմնարկից տված վկայական, որի մեջ հավաստիացվում է որևէ անձ, նրա ով լինելը, քանի տարեկան լինելը, սոցիալական դրությունը, պարապմունքը և այլն»¹: Իրավագիտության մեջ, ընդհանուր առմամբ, փաստաթուղթ ասելով՝ նկատի են ունենում իրավաբանական նշանակություն ունեցող փաստերի նյութական ամրագրման ձևը²:

Ինչ վերաբերում է փաստաթուղթ հասկացության քրեադատավարական բնորոշմանը, ապա համաձայն ՀՀ ՔԴՕ 96-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ արտավարության փաստաթուղթ է քրեական վարույթի համար նշանակություն ունեցող փաստերի մասին տվյալներ պարունակող թղթային, մագնիսական, էլեկտրոնային կամ այլ կրիչի վրա բառային, թվային, գծագրական կամ այլ նշանային ձևով արված ցանկացած գրառում, որը ձևավորվել է տվյալ քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս:

Պետական դավաճանության գործերի քննության տեսանկյունից ուշագրավ է քննարկող հոդվածի 3-րդ մասի սահմանումը, համաձայն որի՝ քրեական վարույթի շրջանակներից դուրս իրականացված օպերատիվ-հետախուզական գործունեության արդյունքով դատարանի թույլտվությամբ ստացված տեսագրությունները, տեսաձայնագրությունները, ձայնագրությունները և այլ օբյեկտիվ փաստաթղթերը կարող են ճանաչվել արտավարության փաստաթուղթ և կցվել վարույթի նյութերին միայն այն դեպքում, երբ համապատասխան միջոցառումն իրականացվել է ենթադրյալ հանցագործությունը կանխելու, խափանելու կամ ենթադրյալ հանցանք կատարած անձին հանցանքի կատարման պահին կամ դրանից անմիջապես հետո բացահայտելու նպատակով:

Մասնագիտական գրականության մեջ տեսակետ կա, որ քրեադատավարական իմաստով փաստաթղթերի շարքին են դասվում նաև համեմատական հետազոտման համար ստացվող նմուշները (ձեռագրի, կնիքի դրոշմի, մատնադրոշմի և այլն), քանի որ դրանցում պարունակվում են փաստական տվյալներ, որոնց օգնությամբ փորձագետը պարզում է քննիչին հետաքրքրող փաստի առկայությունը կամ բացակայությունը³:

¹ Մալխասեանց Սյր., Հայերեն բացատրական բառարան, հատոր 2, Երևան, 1945, էջ 490:

² Տեն Կորխով Յ. Գ., Криминалистическое исследование документов, ВЗЮИ, М., 1972, էջ 25:

³ Տեն Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Ընդհանուր մաս, խմբագրությամբ Գ. Ս. Լազինյանի, Երևան, 2000, էջ 339:

Ինչպես նշվում է մասնագիտական գրականության մեջ, արդարացի չէ փաստաթուղթ դիտարկել միայն գրավոր ակտը⁴ և այս առումով միանգամայն համամիտ ենք նաև պրոֆեսոր Վ. Գ. Ենգիբարյանի համանման տեսակետի հետ, քանի որ գիտատեխնիկական, տեղեկատվական տեխնոլոգիաների աննախադեպ առաջընթացի և դրանց զարգացման միտումների այսօրվա պայմաններում տեղեկատվության կրիչների տեսակներն անընդհատ ընդլայնվում են: Ժամանակի ընթացքում փաստաթղթերը դառնում են տեղեկատվության կարևոր կրիչներ⁵:

Մասնագիտական գրականության մեջ տեսակետ կա, որ կրիմինալիստիկայի տեսանկյունից փաստաթուղթը բնութագրվում է որպես քրեական դատավարության համար նշանակություն ունեցող տեղեկատվության նյութական կրիչ⁶: Ըստ այդմ՝ փաստաթղթերի շարքում կարող են հանդես գալ տեսանյութը, համակարգչային ծրագիրը, ֆոտոփաստաթղթերը և այլն: Որպես փաստաթղթի նյութ կարող են ծառայել բոլոր տեսակի թղթերը, սովաթղթերը, մագաղաթը, ֆոտոթուղթը, ժապավենը, թվային կրիչը և այլն: Փաստաթղթում այս կամ այն փաստի կամ հանգամանքի մասին տեղեկություն կարող է պարունակվել տառերով, թվերով, սղագրական կամ գծագրական նշաններով, նկարների, պատկերների և այլնի միջոցով: Փաստաթղթում տեղեկություններ կարող են ամրագրվել անմիջապես մարդու կամ տարատեսակ տեխնիկական միջոցների, այդ թվում գրաշարժողական հմտությունների, լուսանկարչական, կինոնկարահանման, ձայնագրողական, համակարգչային և այլ տեխնիկական միջոցներով:

ՀՀ ՔԴՕ 226-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ զննումը վարույթի համար նշանակություն ունեցող հանգամանքներ պարզելու, ենթադրյալ հանցագործության հետքերը, այլ նյութական օբյեկտները հայտնաբերելու նպատակով տեղանքի, շինության, տրանսպորտային միջոցի, առարկայի, փաստաթղթի բովանդակության, կենդանու, մարդու կամ կենդանու դիակի տեսողական ուսումնասիրությունն է:

Հատկանշական է, որ փաստաթղթի քննչական զննումը կարող է կատարվել ինչպես քննչիչ աշխատասենյակում, այնպես էլ դրա հայտնաբերման վայրում, առանձին քննչական գործողության ձևաչափով կամ այլ քննչական գործողության շրջանակում: Ըստ այդմ՝ ՀՀ ՔԴՕ 226-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ զննության ընթացքում քննիչն ինքնուրույն կամ փորձագետի օգնությամբ վերցնում է հետքեր, առարկաներ, փաստաթղթեր, ինչպես նաև այլ օբյեկտներ, որոնք կարող են ունենալ ապացուցողական նշանակություն, իսկ նույն հոդվածի 8-րդ մասը սահմանում է, որ այլ քննչական գործողության ժամանակ հայտնաբերված օբյեկտների զննումը կատարվում է այդ քննչական գործողության ընթացքում, իսկ զննման արդյունքներն ամրագրվում են տվյալ քննչական գործողության արձանագրության մեջ:

Բոլոր դեպքերում քննչական զննության տակտիկական արդյունավետության տեսանկյունից կարևորվում է փաստաթուղթ հասկացության բազմաշերտ բնույթի ըմբռնումը:

Այս իմաստով ուշագրավ է նաև վերը վկայակոչված հոդվածի 6-րդ մասի սահմանումն առ այն, որ հանրամատչելի համակարգչային ծրագրերի, համացանցային կայքերի, թվայնացված տվյալների զննությունից առաջ քննիչը համակարգչային եղանակով պատճենում է զննվող օբյեկտները, ըստ անհրաժեշտության՝ պատրաստում դրանց թղթային պատճենները և այդ մասին նշում արձանագրության մեջ: Ամրագրման արդյունք հանդիսացող թղթային պատճենները (երբ դա հնարավոր է և անհրաժեշտ վարույթի համար) ստորագրվում

⁴ Տե՛ս Корухов Ю. Г., Криминалистическое исследование документов, ВЗЮИ, М., 1972, էջ 26:

⁵ Ենգիբարյան Վ. Գ., Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա: Կրիմինալիստիկական տակտիկա: Գիտագործական ձեռնարկ: Երևան, 2018, էջեր 237-238:

⁶ Տե՛ս Криминалистика, Institutiones, Под ред. В. А. Образцова, М., 1997, էջ 158:

են զննության մասնակիցների կողմից և համակարգչային պատճենի հետ միասին կցվում արձանագրությանը:

Կարող ենք հավաստել, որ թեև քրեադատավարական իմաստով փաստաթուղթ հասկացության բովանդակությունն առավել լայն է, քան դրա կրիմինալիստիկական ըմբռնումը, այն ընդգրկում է ինչպես թղթային, այնպես էլ ոչ թղթային կրիչի վրա ամրագրված տեղեկությունները, այդուհանդերձ կրիմինալիստիկայում փաստաթղթերը՝ որպես հետազոտման օբյեկտներ, հստակ տարանջատվում են՝ ըստ դրանց թղթային և ոչ թղթային կրիչների: Ընդ որում, այն ելակետային նշանակություն ունի ոչ միայն քննչական զննության տակտիկայի, այլ նաև դրանք փորձագիտական հետազոտման սահմանների որոշակիացման տեսանկյունից:

Խնդրո առարկա հիմնահարցերը քննարկման առարկա են հանդիսացել նաև հայրենական մասնագիտական գրականության մեջ:

Այսպես, պրոֆեսոր Վ. Գ. Ենգիբարյանը գտնում է, որ փաստաթղթերի կրիմինալիստիկական բնորոշումն անպայմանորեն պետք է համապատասխանի փաստաթղթերի տեխնիկա-կրիմինալիստիկական հետազոտման բնագավառի խնդիրներին ու նշանակությանը՝ մյուս կարևոր պայմանը համարելով հետազոտման այս բնագավառի մեթոդիկայի և տեխնիկական միջոցների կիրառման հնարավորությունը: Այլ կերպ ասած՝ փաստաթուղթ հանդիսացող օբյեկտը պետք է ենթակա լինի հետազոտման կրիմինալիստիկական տեխնիկայի տվյալ ճյուղի սահմաններում, այլապես փաստաթղթերի տեխնիկակրիմինալիստիկական հետազոտման օբյեկտ հանդիսանալ չի կարող⁷: Այս կապակցությամբ քննարկման արժանի է նաև պրոֆեսոր Լ. Պ. Օհանյանի տեսակետը, համաձայն որի՝ լուսանկարների (կինո-ֆոտո) հետազոտումը պետք է մտցնել փաստաթղթերի տեխնիկա-կրիմինալիստիկական հետազոտման առարկայի մեջ, այն դեպքում, երբ լուսանկարների հետազոտման խնդիրներից են որոշել լուսանկարահանման տեսակը, նկարը տպելու (պոզիտիվ ստանալու) եղանակը, կատարել լուսանկարների միջոցով չափումները, նույնականացնել լուսանկարչական ապարատները, ժապավենները, թիթեղները, ֆոտոթուղթը, քիմիական նյութերը: Մնացած հարցերը չեն համապատասխանում փաստաթղթերի տեխնիկակրիմինալիստիկական հետազոտման խնդիրներին, հետևաբար ֆոտոապարատի, կինո, ֆոնոապարատների, լուսանկարների և դրանց պատրաստման համար անհրաժեշտ նյութերի հետ կապված փորձաքննությունները պետք է իրականացվեն դատալուսանկարչական փորձաքննությամբ⁸:

Վերոգրյալը հիմք ընդունելով՝ կարող ենք փաստել, որ կրիմինալիստիկայում ընդունված փաստաթղթերի դասակարգումը, ըստ դրանց թղթային և ոչ թղթային կրիչների, ելակետային նշանակություն ունի նաև փաստաթղթերի քննչական զննության տակտիկական հնարքների համակարգի ու դրանց արդյունավետ իրականացման համար, ինչն առանցքային նշանակություն ունի հատկապես պետական դավաճանության վարույթների քննության ընթացքում: Բանն այն է, որ որպես կանոն պետական դավաճանության կրիմինալիստիկական մեխանիզմին բնորոշ է տեղեկատվության փոխանցումը հակառակորդ կամ երրորդ կողմին, ինչն առանց համապատասխան կրիչի չի կարող տեղի ունենալ: Ուստի, բովանդակային առումով հետաքրքրություն ներկայացնող տեղեկատվությունն անգամ վիրտուալ տիրույթում զետեղելու կամ այդ եղանակով փոխանցելու պարագայում ենթադրում է ֆիզիկական իմաստով դրա թղթային կամ էլեկտրոնային, ինչպես նաև այլ կրիչների առկայություն: Հատկանշական է նաև, որ քննարկող տեսակի գործերի քննության պրակտիկական վկայում է, որ մեծամասամբ

⁷ Ենգիբարյան Վ. Գ., Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա: Կրիմինալիստիկական տակտիկա: Գիտագործնական ձեռնարկ: Երևան, 2018, էջ 238:

⁸ Այս մասին մանրամասն տե՛ս Օհանյան Լ. Պ., Կրիմինալիստիկա, տեխնիկա, Երևան, 1993, էջ 210:

հանցավորի տեսադաշտում հայտնվում են թղթային կրիչով փաստաթղթերը, ինչը պայմանավորված է նաև սահմանափակ կամ գաղտնի գործավարության առանձնահատուկ բնույթով:

Այս տեսանկյունից հարկ ենք համարում ներակայացնել որոշ տակտիկական հնարքներ քննարկվող տեսակի վարույթներով քննության ընթացքում Կրիմինալիստիկայի գիտության կողմից մշակված փաստաթղթերի զննությունն առավել արդյունավետ իրականացնելու համար:

Այսպես, փաստաթղթերն իրենց ընդհանուր նշանակության, ձևի և բովանդակության տեսանկյունից կարող են տարբեր լինել, սակայն դրանց բազմազանության մեջ հնարավոր է առանձնացնել որոշ պահանջներ, որոնք պարտադիր են բոլոր տեսակի գրավոր փաստաթղթերի համար:

Փաստաթղթում բովանդակվող տեղեկությունները որոշակի փաստերի ու հանգամանքների մասին պետք է կապված լինեն քննվող գործի հետ:

Փաստաթղթում փաստերի շարադրանքը պետք է կատարված լինի համապատասխան իրավաբանական անձի կամ պաշտոնատար անձի իրավասության շրջանակներում:

Նշված ընդհանուր կանոնների հետ մեկտեղ, որոնք պարտադիր են բոլոր գրավոր փաստաթղթերի համար, փաստաթուղթը պետք է համապատասխանի մի շարք այլ մասնավոր պահանջների: Այն կարող է ունենալ որոշակի ձև կամ պաշտոնական վավերապայմաններ: Վավերապայմանները (ռեկվիզիտ) որոշակի փաստաթղթի ճիշտ կազմման և ձևակերպման համար նախատեսված պարտադիր պահանջներն են: Պաշտոնական փաստաթղթերը պատրաստվում են համապատասխան ստանդարտներով: Դրանք պետք է բովանդակեն որոշակի վավերապայմանների հավաքածու (պետք է պատրաստվեն համապատասխան բլանկի վրա, նշվեն պատրաստման տեղը և ժամանակը, բովանդակեն անհրաժեշտ կնիքներ, ստորագրություններ և այլն)⁹:

Փաստաթուղթը գնահատելիս պետք է հաշվի առնել դրա որոշ հատկանիշներ, օրինակ, պաշտոնատար անձի իրավասությունը և նրա տված տեղեկանքի բովանդակությունը: Ոչ պաշտոնական փաստաթղթերը ստուգելու համար նպատակահարմար է հարցաքննել դրանց հեղինակին, կազմողին: Հեղինակին կամ կազմողին պարզելու համար կարող է նշանակվել հեղինակագիտական կամ ձեռագրաբանական փորձաքննություն¹⁰:

Փաստաթուղթը պարտադիր պետք է նկարագրվի քննչական գործողության արձանագրության մեջ: Անհրաժեշտ է նշել դրանց անունները, վավերապայմանները և այլ հատկանիշները: Հատկանշական է, որ քննարկվող տեսակի հանցագործությունների վարույթների քննության ընթացքում ապացույցների զանգվածի մեջ իր որոշիչ տեղն ունենում են հենց այն փաստաթուղթը կամ փաստաթղթերը, որոնք պարունակում են փոխանցվող տեղեկությունները:

Քանի որ դեպքի վայրում հայտնաբերված կամ այլ վարության գործողությունների ընթացքում ձեռք բերված փաստաթղթերի առնչությունը քննվող դեպքի հետ երբեմն դժվար է պարզել քննության սկզբնական փուլում, ուստի տվյալ փուլում փաստաթղթերի քննչական զննությունը նպատակահարմար է իրականացնել՝ ղեկավարվելով կրիմինալիստիկական տակտիկայի ընդհանուր կանոններով:

Այս իմաստով հարկ է նաև նկատի ունենալ, որ փաստաթղթերի հետ քննիչի աշխատանքն ընթանում է միմյանց հետ սերտորեն կապված երկու փուլերով: Դրանցից առաջինը փաստաթղթի վավերապայմանների և արտաքին հատկանիշների հայտնաբերումն ու վերլու-

⁹ Տե՛ս Криминалистика, Institutiones, Под ред. В. А. Образцова, М., 1997, էջ 158:

¹⁰ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Ընդհանուր մաս, խմբագրությամբ Գ. Ս. Ղազինյանի, Երևան, 2000, էջ 340:

ծությունն է: Երկրորդ փուլը ենթադրում է փաստաթղթի բովանդակության վերլուծությունը: Զննության այս երկու փուլերն էլ, ըստ էության, միավորվում են փաստաթղթում արտացոլված գործողությունների ստուգման ժամանակ¹¹:

Պրոֆեսոր Լ. Պ. Օհանյանն այս փուլերին ավելացնում է ևս մեկ՝ երրորդ փուլը, որի հիմնական խնդիրն է փաստաթուղթը փորձագիտական հետազոտության ուղարկելու հարցի որոշումը, ինչպես նաև փորձագետին առաջադրվող հարցերի շրջանակի որոշումը և հստակեցումը¹²:

Զննության սկզբնական փուլում քննիչը պետք է ընդհանուր պատկերացում կազմի փաստաթղթի մասին: Պարզաբանվում է փաստաթղթի էությունը, ում մոտ և որտեղ է պահվում փաստաթուղթը, փաստաթղթի արտաքին տեսքը և դրա վավերապայմանները, փաստաթղթի ծագումը, ում կողմից է փաստաթուղթը տրվել հասցեատիրոջը: Փաստաթղթի զննության ժամանակ քննիչի հետագա գործողությունների բովանդակությունը կախված է նրանից, թե ինչպիսի դեր կարող է խաղալ այդ փաստաթուղթը տվյալ գործում:

Համապատասխան բնագավառի փորձագետի օգնությունն անհրաժեշտ է նաև էլեկտրոնային փաստաթղթերի զննության ժամանակ, որոնք փոխանցվում են էլեկտրոնային փոստով, և, որոնք բացի տեքստից՝ կարող են պարունակել նաև տեսողական և ձայնային տեղեկատվություն: Էլեկտրոնային փաստաթղթերի հայտնաբերման նպատակով իրականացվում է տեղեկատվության պահպանման և փոխանցման տարբեր միջոցների ուսումնասիրում:

Նախևառաջ անհրաժեշտ է համոզվել փաստաթղթի տվյալ տեսակի համար պարտադիր բոլոր վավերապայմանների առկայության մեջ: Այս տեսանկյունից հարկ է նկատի ունենալ փաստաթղթի վրա գաղտնիության դրոշմագրի կամ դրա գործավարական շրջանառության մասին նշագրման օրենսդրությամբ սահմանված պարտադիր վավերապայմանի առկայությունը:

Փաստաթղթի բովանդակային առանձնահատկություններն ուսումնասիրելիս անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյոք այն ենթադրում է այլ փաստաթղթի առկայություն ևս, մասնավորապես դրանում պարունակվող հղումների առկայության դեպքում: Վերջինս հատկանշական է քննարկող տեսակի հանցագործությունների քննության պարագայում, քանզի պետական գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերի համար սահմանվում են առանին կարգավորումներ, մասնավորապես.

Պետական գաղտնիքը (պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունները)՝ Հայաստանի Հանրապետության ռազմական, արտաքին հարաբերությունների, տնտեսության, գիտության և տեխնիկայի, հետախուզական, արտաքին հետախուզական, հակահետախուզական և օպերատիվ-հետախուզական գործունեության բնագավառների այն տեղեկություններն են, արտադրանքը կամ նյութերը, որոնք պահպանվում և պաշտպանվում են պետության կողմից, և որոնց տարածումը կարող է վնաս հասցնել Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությանը կամ շահերին:

Հայաստանի Հանրապետությունում պետական գաղտնիքի հետ կապված իրավահարաբերությունները կարգավորվում է 2023 թվականի մարտի 1-ի «Պետական գաղտնիքի մասին» օրենքով (այսուհետ՝ օրենք): Օրենքը սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգության ապահովման նպատակով տեղեկությունները պետական գաղտնիքի շար-

¹¹ *Ենգիբարյան Վ. Գ.*, Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա: Կրիմինալիստիկական տակտիկա: Գիտագործնական ձեռնարկ: Երևան, 2018, էջ 243:

¹² *Օհանյան Լ. Պ.*, Կրիմինալիստիկա, Բուհական դասագիրք, 2-րդ հրատ.՝ փոփոխ. և լրաց., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2010, էջ 393:

քին դասելու, գաղտնագրելու, պետական գաղտնիքը պահպանելու, պաշտպանելու, օգտագործելու, գաղտնագրծելու կամ ոչնչացնելու գործընթացների հետ կապված հարաբերությունները, պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկություններին առնչվելու թույլտվություն ունեցող անձանց պարտականությունները, նրանց աշխատանքի համար սահմանված պայմանները և սահմանափակումները:

Պետական գաղտնիքի վկատմամբ սահմանափակումներն ամրագրված են ինչպես վերոնշյալ օրենքով, այնպես էլ բազմաթիվ ենթաօրենսդրական ակտերով, կառավարության որոշումներով: Դրանք վերաբերում են տեղեկությունների գաղտնիության աստիճանը որոշելուն, գաղտնիության դրոշմագրեր շնորհելուն, գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ընդլայնված ցանկերի մշակման գործընթացին, պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների պահման կանոններին, պետական գաղտնիքի տեղեկակիրներն այլ պետություններ, օտարերկրյա ֆիզիկական և իրավաբանական անձանց փոխանցելու կարգին:

Գերատեսչություններն իրենց համար սահմանում են նաև օրենքից բխող գերատեսչական ակտեր, որոնք համակարգում են տվյալ գերատեսչության առանձնահատկությունները և ուղղությունները:

Այդ բոլոր իրավական ակտերը և կարգադրիչ փաստաթղթերը նպատակաուղղված են, որպեսզի կանխարգելի պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների տարածումը՝ պետության պաշտպանության տակ գտնվող և պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների հրապարակումը կամ հոսակորուստը, գաղտնիության ռեժիմի ապահովումը:

Ելնելով պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունների կարևորությունից, բնույթից, դրանց տարածման դեպքում Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությանը կամ շահերին պատճառված կամ սպառնացող վնասի չափից՝ սահմանվում են գաղտնիության երեք աստիճաններ՝

- 1) «Հատուկ կարևորության»,
- 2) «Հույժ գաղտնի»,
- 3) «Գաղտնի»:

Գաղտնիության «Հատուկ կարևորության» աստիճանին համապատասխանում են այն տեղեկությունները, որոնց տարածումը կարող է առանձնապես ծանր, «Հույժ գաղտնի» աստիճանին՝ ծանր, իսկ «Գաղտնի» աստիճանին՝ էական վնաս հասցնել Հայաստանի Հանրապետության ազգային անվտանգությանը կամ շահերին:

Տեղեկությունը ստանում է գաղտնիության աստիճան համապատասխան ընթացակարգով: Ըստ այդմ՝ Կառավարությունը հաստատում է պետական գաղտնիքի շարքին դասվող տեղեկությունների ցանկ՝ ըստ գերատեսչական պատկանելության: Այնուհետև գերատեսչությունները սահմանում են գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ընդլայնված գերատեսչական ցանկեր, որտեղ մանրամասն ներկայացված է տվյալ գերատեսչությունում շրջանառվող տեղեկությունների գաղտնիության աստիճանները՝ առանձին առանձին: Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմինների, կազմակերպությունների, իրավաբանական անձանց կողմից ստացված տեղեկության գաղտնագրման համար հիմք են հենց գաղտնագրման ենթակա տեղեկությունների ընդլայնված գերատեսչական ցանկերը:

Պետական գաղտնիքի պահպանությունը նկարագրող իրավական ակտերը և կարգադրիչ փաստաթղթերը սահմանում են պետական գաղտնիք պարունակող տեղեկատվության պահպանման կարգերն ինչպես փաստաթղթային, այնպես էլ էլեկտրոնային ֆայլի տեսքով:

Գաղտնիության դրոշմագիր ունեցող փաստաթուղթը պետք է պահպանվի չիրկիզվող մետաղական պահարանում և կնքված լինի տվյալ աշխատակցին հատկացված հատուկ կնի-

քով: Արգելվում է գաղտնիության դրոշմագիր ունեցող փաստաթուղթը թողնել աշխատասեղանի վրա կամ դնել դարակում:

Իրավական ակտերը սահմանում են նաև, որ գաղտնիության դրոշմագիր ունեցող փաստաթղթերի յուրաքանչյուր օրինակ պետք է լինի գրանցված տվյալ գերատեսչության գաղտնիության ռեժիմն ապահովող ստորաբաժանումում: Բացի դրանից՝ արգելվում է նմանօրինակ փաստաթղթերից կատարել քաղվածքներ և պատճենահանումներ, դուրս բերել դրանք վարչական շենքերից՝ ոչ ծառայողական անհրաժեշտությունից ելնելով:

Էլեկտրոնային գաղտնի տեղեկատվությունն կարելի է պահել միայն հատուկ ստուգում անցած, կնիքված և գաղտնի համակարգչի մեջ: Նմանաբնույթ համակարգիչները չպետք է համակցված լինեն համացանցին: Արգելվում է նաև որևէ մալուխ կամ կրիչ կցել համակարգչին՝ բացի գրանցված գաղտնի էլեկտրոնային կրիչներից:

Կարծում ենք՝ վերը նշված կարգավորումներն ու պայմաններն անհրաժեշտ է նկատի ունենալ յուրաքանչյուր դեպքում պետական դավաճանության վարույթներով փաստաթղթերի քննչական զննությունն արդյունավետ իրականացնելու նպատակով:

Հանցագործների անձնական նամակագրության, գրագրության զննության ժամանակ հիմնական ուշադրություն պետք է դարձնել դրանց բովանդակությանը: Հաճախ դա թույլ է տալիս կարևոր տեղեկություններ ստանալ հանցավորի հանցակիցների մասին, ձեռք բերել այն անձանց հասցեները և հեռախոսահամարները, ովքեր հնարավոր է առնչություն ունեն պետական գաղտնիքի հետ, ստանալ տվյալներ, որոնք բնութագրում են հանցավորի անձը, ինչպես նաև բացահայտել այլ հանգամանքներ, որոնք կարող են նշանակություն ունենալ գործի համար:

Հատկանշական է նաև բովանդակային ուսումնասիրության տեսանկյունից նկատի ունենալ գաղտնագրված, քողարկված տեղեկատվության բացահայտման հնարավորությունը, ինչ բնորոշ է տվյալ տեսակի հանցագործությունների կատարմանը:

Եզրակացություն

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ փաստաթղթերի քննչական զննությունը պետական դավաճանության գործերով վարույթների քննության ընթացքում առանցքային նշանակություն ունի ապացուցողական զանգվածի ձևավորման գործում: Վերջինս, թերևս, պայմանավորված է նրանով, որ քննարկող հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի կարևորագույն հատկանիշներից է հանցագործության առարկա հանդիսացող տեղեկատվությունը փաստաթղթի տեսքով փոխանցումը հակառակորդ կամ երրորդ կողմին: Ընդ որում, հատկանշական է, որ տվյալ դեպքում հիմնականում գործ ենք ունենում պետական գաղտնիք համարվող տեղեկատվության հետ, որը պարունակող փաստաթղթի զննության դեպքում անհրաժեշտ է նկատի ունենալ դրանց պահպանման, շրջանառության պայմանների մասին իրավակարգավորումները:

Եվ վերջապես, թեև, պետական դավաճանության գործերի քննության պրակտիկան վկայում է, որ հիմնականում հանցավորներն օգտագործում են թղթային կրիչով փաստաթղթեր, ինչը պայմանավորված է գաղտնի փաստաթղթաշրջանառության կանոններով, այդուհանդերձ քննչական զննության առարկա կարող են հանդիսանալ նաև էլեկտրոնային կամ այլ կրիչներում ամրագրված տեղեկատվությունը: Վերջին դեպքում հարկ է նկատի ունենալ, որ զննության քրեադատավարական և տակտիկական արդյունավետությունն ուղղակիորեն կախված է համապատասխան բնագավառի փորձագետի ներգրավման և արդյունքների ճիշտ ամրագրման հնարավորությունից:

Ամփոփագիր: Սույն աշխատանքում հեղինակն անդրադարձել է կրիմինալիստիկայի կարևորագույն հիմնախնդիրներից մեկին՝ փաստաթղթի քննչական զննության առանձնահատկություններին՝ պետական դավաճանության գործերով վարույթի ընթացքում: Պետական դավաճանության գործերով քրեական վարույթի ընթացքում իրականացվող քննչական գործողությունների շարքում առանցքային նշանակություն ունի փաստաթղթի քննչական զննությունը: Փաստաթղթի քննչական զննության կարևորությունն այս տեսակ գործերի քննության համար պայմանավորված է նրանով, որ, որպես կանոն, պետական դավաճանության անմիջական օբյեկտ հանդիսացող տեղեկություններն ամրագրված են լինում փաստաթղթերում, այլ կերպ ասած՝ դրանք փոխանցվում են փաստաթղթի տեսքով: Հեղինակը նախևառաջ ներկայացրել է այս քննչական գործողությունների նշանակությունը, այնուհետև հետազոտության ամբողջության տեսանկյունից անդրադարձել փաստաթուղթ հասկացությանը, վերլուծել դրա ինչպես քրեադատավարական, այնպես էլ կրիմինալիստիկական ասպեկտները: Վերլուծելով տարբեր հեղինակների տեսակետները՝ հեղինակը եզրակացնում է, որ քննարկվող գործերով առավել հաճախ թիրախում են հայտնվում թղթային կրիչով փաստաթղթեր, և այս իմաստով առանձնացնում է փաստաթղթի քննչական զննության տակտիկական հնարքների համակարգը՝ դրանք դասակարգելով ըստ թղթային և ոչ թղթային (էլեկտրոնային) կրիչների: Հեղինակն ընդհանրացնում է, որ այս տեսակ գործերով փաստաթղթերի քննչական զննության ընթացքում դրա տակտիկական արդյունավետության տեսանկյունից անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն պայմաններն ու կարգավորումները, որոնք օրենսդրությամբ նախատեսված են հատկապես գաղտնի փաստաթղթաշրջանառության համար:

Annotation. In this article the author touches one of the most important underlying problems of forensic science: the characteristics of the investigative examination of document in the proceedings of high treason.

The investigative examination of document has a key importance in investigatory actions during the criminal proceedings of high treason cases.

The significance of the investigative examination of document for such kind of proceedings is due to the circumstances, that, as a rule, information as a direct object of high treason is vested in documents, in other words, it is conveyed in the form of document.

The author first of all shows the meaning of these investigatory actions, then from the perspective of completeness of the research, touches the concept of document, examines its procedural criminal, as well as forensic aspects.

By analysing different specialists' approaches, the author concludes, that documents that have paper format are most commonly targeted in such cases, and in this context he separates the system of strategic methods of investigative examination of documents classifying them as paper format and no paper format (electronic).

The author indicates that in such proceedings during the investigative examination of documents from the perspective of its strategic effectiveness, it is important to consider those conditions and regulations that are set by legislation specially for the secret workflow.

Аннотация. В данной статье автор обратился к одной из важнейших фундаментальных проблем криминалистики: особенностям следственного осмотра документов при расследовании уголовных производств о государственной измене.

Среди следственных действий в ходе уголовного производства по делам о государственной измене, следственное исследование документа имеет ключевое значение.

Значимость следственного исследования документа для расследования такого рода дел обусловлена тем обстоятельством, что, как правило, информация, являющаяся непосредственным объектом государственной измены, содержится в документах, другими словами, она передается в виде документа.

Автор, прежде всего, представил значение данных следственных действий, а затем рассмотрел концепцию документа с точки зрения полноты исследования, проанализировал как его уголовно-процессуальные, так и криминалистические аспекты.

Анализируя подходы различных специалистов, автор приходит к выводу, что документы, имеющие бумажный формат, чаще всего становятся мишенью в рассматриваемых делах, и в этом смысле он выделяет систему

стратегических методов исследования документов, классифицируя их как документы в бумажном формате и без бумажного формата (электронные).

Автор приходит к выводу, что при рассмотрении документов по делам такого рода с точки зрения их тактической эффективности необходимо учитывать условия и положения, которые установлены законодательством специально для конфиденциального документооборота.

Բանալի բառեր - պետական դավաճանություն, քրեական վարույթ, նախաքննություն, կրիմինալիստիկա, տակտիկա, քննչական զննություն, փաստաթուղթ, պետական գաղտնիք:

Key words - high treason, criminal proceeding, prejudicial inquiry, forensic, tactics, investigative examination, document, state secret.

Ключевые слова: государственная измена, уголовное производство, предварительное расследование, криминалистика, тактика, следственный осмотр, документ, государственная тайна.

ՕԳՏԱԳՈՐԾՎԱԾ ԳՐԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ՑԱՆԿ

1. Ենգիբարյան Վ. Գ., Առանձին քննչական գործողությունների կատարման տակտիկա: Կրիմինալիստիկական տակտիկա: Գիտագործնական ձեռնարկ: Երևան, 2018:

2. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Ընդհանուր մաս, խմբագրությամբ Գ. Ս. Ղազինյանի, Երևան, 2000, էջ 339:

3. Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարություն, Ընդհանուր մաս, խմբագրությամբ Գ. Ս. Ղազինյանի, Երևան, 2000:

4. Մալխասեանց Ստ., Հայերեն բացատրական բառարան, հատոր 2, Երևան, 1945:

5. Օհանյան Լ. Պ., Կրիմինալիստիկա, տեխնիկա, Երևան, 1993:

6. Օհանյան Լ. Պ., Կրիմինալիստիկա, Բուհական դասագիրք, 2-րդ հրատ.՝ փոփոխ. և լրաց., Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2010:

7. Корухов Ю. Г., Криминалистическое исследование документов, ВЗЮИ, М., 1972:

8. Криминалистика, Institutiones, Под ред. В. А. Образцова, М., 1997:

Բաղինյան Ս. - ԵՊՀ քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի հայցորդ, էլիասցե՝ sbaghinyan77@mail.ru.

Ներկայացվել է խմբագրություն 28.06.2024 թ., տրվել է գրախոսության 28.06.2024 թ., երաշխավորվել է ՀՀ վաստակավոր իրավաբան, Երևանի պետական համալսարանի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի պրոֆեսոր, իրավաբանական գիտությունների դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ենգիբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության 16.07.2024 թ.: